

УДК 477.41

Пристапа О.В.,
Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІКИ ДЕКОРУ ЖИТЛОВИХ БУДІВЕЛЬ ЛУЦЬКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено виявленню художніх і символічних особливостей декору житлових будівель Луцька кінця ХІХ – початку ХХ ст., визначенню композиційно-стильових засобів формування екстер'єру у контексті соціально-економічних і культурних умов розвитку регіону.

Ключові слова: *система оздоблення, стильові особливості, символіка, народні традиції.*

Постановка проблеми. Історично і культурно сформоване предметно-просторове середовище акумулює архітектурно-технологічні та художньо-декоративні здобутки нашого народу в сфері матеріальної культури і художнього ремесла.

Однією з малодосліджених ділянок в українському мистецтві залишається декор народного житла регіону Волинського Полісся ХІХ - початку ХХ ст. Комплексне вивчення системи оздоблення житлової архітектури дозволить визначити закономірності розвитку стилістики на місцевому ґрунті, охарактеризувати типологію і художні особливості елементів декору, що сприятиме запровадженню нової методики в сучасну архітектурно-декоративну практику та дизайн приватного міського житла.

Забудова міста Луцька кінця ХІХ – поч. ХХ століть залишила високохудожні зразки архітектурної творчості, які представлені фрагментарно, частково збереженими спорудами із різночасовими перебудовами. Значна їх кількість під впливом несприятливих чинників (природних, соціальних) зазнала руйнації. Зникнення взагалі цих об'єктів вимагає детального дослідження. Особливо актуально стоять питання реконструкції збережених будівель, органічне включення історичної забудови у сучасну містобудівну структуру. Вирішення цих питань неможливе без ретельного вивчення усіх збережених пам'яток архітектури міста Луцька ХІХ – поч. ХХ століть.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дослідження виконується згідно із планом НДР «Українське стилеутворення» кафедри дизайну Луцького національного технічного університету. Вивчення та збереження пам'яток архітектури є одним із важливих питань сьогодення у контексті як регіональних

пам'яткоохоронних програм, так і охорони національної історико-культурної спадщини України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною джерельною базою є праці відомих етнографів і мистецтвознавців в галузі архітектури, народних промислів і художньої обробки матеріалів.

Окремі свідчення про народну архітектуру, інтер'єр та ремесла зафіксовані в етнографічних дослідженнях І. Вагилевича, І. Франка, Ф. Вовка, В. Гнатюка. Важливу історичну, технологічну, мистецьку інформацію про оздоблення архітектури подають Д. Щербаківський, С. Таранушенко, О. Цинкаловський і М. Драган. У 1960-70 рр. з'являються праці П. Жолтовського, Г. Логвина, В. Самойловича, в яких розглядаються особливості оздоблення будівель. Народній архітектурі, інтер'єру та меблям присвячені роботи П. Макушенко, В. Маланчук, О. Тищенко, Т. Косміної, П. Кепещука. Деякі проблеми збереження й охорони архітектурно-містобудівної спадщини України знайшли своє висвітлення в працях В. Вечерського, І. Ігнаткіна. Л. Прибеги, В. Тимофієнка. Найближче до висвітлення проблематики художнього оздоблення в регіоні Волині підійшли І. Наулко, С. Лозко, Г. Юрченко, В. Самойлович, М. Середюк, А. Данилюк.

Сучасні дослідники народної архітектури проводять комплексне вивчення етнографічної та архітектурної спадщини, зокрема пам'яток дерев'яного монументального мистецтва: І.Могитич, Л.Прибега, В.Самойлович, В.Слободян, Р.Сулик, Я.Кравченко та ін.

Історіографічний огляд літератури свідчить, що у переважній більшості праць науковці висвітлюють розвиток художнього ремесла в традиційних регіонах і осередках, творчість окремих майстрів, техніки і технології виробництва, не приділяючи належної уваги художній системі оздоблення житлових будівель. Це підтверджує, що проблема виявлення, дослідження і збереження оздоблених зразків народного житлового будівництва в українському мистецтвознавстві ставилася недостатньо.

Мета і завдання – виявлення художніх і символічних особливостей системи оздоблення житлових будівель Луцька кінця XIX – початку XX ст., аналіз композиційно-стильових засобів формування екстер'єру у контексті соціально-економічних і культурних умов розвитку регіону з метою творчого засвоєння і запровадження художніх ідей традиційного декору в сучасному архітектурному дизайні.

Результати роботи. Наукова новизна полягає в комплексному аналізі художніх та символічних особливостей декору міської житлової архітектури Луцька наприкінці XIX – початку XX ст.

Практичне значення полягає у використанні текстового та

ілюстративного матеріалу в художньо-педагогічному процесі та застосуванні народних традицій в сучасному проектуванні середовища.

Збережені до нашого часу пам'ятки народної архітектури представляють реліктову цінність і потребують обліку й охорони як об'єкти архітектурно-мистецької вартості.

Виклад основного матеріалу. Визначення художніх особливостей архітектурного оздоблення, його ролі у формуванні естетичного вигляду екстер'єру житлових споруд дають змогу визначити загальну стилістику міста Луцька кінця XIX – початку XX століття.

Місто Луцьк завдяки географічному розташуванню перебувало під впливом різних культур, релігій і стилів, що не могло не відобразитись і в архітектурних традиціях. На оздоблення міських будинків впливали етнічний і соціальний склад населення, характер праці, щільність забудови, різноманітні архітектурні стилі, доступність будівельних матеріалів, історичні фактори, клімат тощо.

Луцьк, за винятком оборонних та культових споруд, був містом дерев'яним. Масове кам'яне будівництво житлових та комерційних будинків почалось під кінець XIX ст. Будинки того часу можна умовно розділити на два типи: комбіновані (муровані, з дерев'яною надбудовою або, навпаки, дерев'яні, обмуровані повністю чи лише по кутах) та кам'яні.

Комбіновані будинки в свою чергу діляться на містечкові будинки та шляхетські садиби. Кам'яниці прикрашали відповідно до моди і стилю, що панували на той час. Містечкові комбіновані будинки житлової архітектури Луцька зберегли у своїх формах народні традиції.

Житло розглядалось як модель світу, тому в оздобленні будинків втілювався вертикальний поділ світу. Фронтон – небесний рівень; основний об'єм, каркас споруди – земний; погріб, льох – підземний рівень. Дах будівлі пов'язаний з уявленням про небо, яке є “дахом землі”, нижче зруб – вінець, який зв'язує небо з землею. Основним елементом декору даху були причілкові дошки, різьблені з одного боку, які прибивались на причілку і по краях даху вздовж стін, та “дерев'яні берегині”, що кріпились в найвищій точці даху – гребені.

Зображення жіночих фігур з піднятими руками на найвищій точці даху відомі з ще з епохи неоліту. З часом культ богині неба змінився культом сонця. В м. Луцьку мотив богині вживався в декоруванні жител до першої половини XX ст., а подекуди зберігся й дотепер. На мал. 1 показані різні стилізовані варіанти, що нагадують наконечники стріл, а іноді подібні до масті карт „піка” [3, 320]. Згідно з Т. Косміною, стрілоподібні берегині могли з'явитись в Україні та Білорусії і під польським впливом. Це, на думку дослідниці, могло статися лише в кінці XVIII - на початку XIX ст. [5, 109].

За неолітичними уявленнями, між „верхнім” і „нижнім” небом мав розміщуватись світ сонця. Найчастіше сонце зображувалось в трьох позиціях: ранок, полудень, вечір. В Луцьку зображень сонця майже не спостерігається. Це вказує на те, що на території етнічної Волині культ сонця не зміг подолати культу Великої Матері-Берегині.

Звертає на себе увагу символічне зображення Великої Мати-Берегині, яке цікаве тим, що посередині вирізані два квадрати, перегнуті навскіс, а нижче зображений крин. Крин – символ насіння, що розпускається, два перетнутих квадрати – символ червня, наскрізний кружок – символ води (за Б.Рибаковим). З цього можна зробити висновок, що таке зображення зберегло магію викликання дощу.

Найчастіше при різьбленні причілкових дощок використовували хвилястий орнамент або орнамент у вигляді ступінчатих пірамід (мал. 2). Іноді в шалівках видно рівномірно випиляні круглі дірки, що символізували дощові краплі. В деяких випадках причілкові дошки закінчувались внизу зубцями і нагадували рушник, на якому зображалось сонце в різних позиціях. Іноді замість богині, від гребеня даху опускався вниз брусок, до якого прибивався горизонтально інший брусок. Виходило щось подібне до перевернутого хреста. Таке композиційне вирішення верху даху часто зустрічається в польській архітектурі і може бути нав'язане й західними впливами [3, 321].

Шалівки, що розміщувались під віконною рамою, мали означати світ ночі, злих сил, тому зображення всі перевернуті. Бокові шалівки опускались дещо нижче центральної і загострювались або заокруглювались у вигляді суглобів людських кісток, копит і лап звірів.

На відміну від фронтонних і слухових, вікна на стінах (мал. 3) мали віконниці, які виконували не лише атропейчне значення. Якщо розглядати вікно разом з верхньою і нижньою шалівкою як трирівневу модель світу, то саме вікно, поділене рамами на прямокутники, мало означати землю. Таке ж значення мали і віконниці, які були поділені на прямокутники – символи поля.

У містечкових будинках дерев'яною різьбою декорувались також навісні ганки, які завжди увінчувались декоративним фронтоном. Верхні шалівки мають вирізані з одного боку крини і закінчення у вигляді риб'ячих хвостів. З обох боків по їх краях прибиті значно ширші і довші шалівки витіюватої форми, в яких пропилений рослинний орнамент. Іноді він нагадує змія, який міг виступати в якості охоронця дому.

В оздобленні веранд простежується все той же вертикальний поділ світу. Іноді фронтон увінчувала Богиня, від якої вниз йшли дві різьблені дошки, що мали цікаві закінчення у формі голів змія, вужа.

Дуже мало у Луцьку збереглося зразків терас. В їх оздобленні переплелися народна культура і класичний стиль зі впливами різних культур. Верхнє небо, тобто фронтон, подається у вигляді ступінчатих пірамід з отворами в середині, що становить дуже архаїчний елемент декору, нижнє – представлене кринами. Шестигранні стовпи мають внизу точені на станку прикраси і з'єднані між собою колонадою. В архітектурному вирішенні тераси відчувається намагання майстра наслідувати архітектурний стиль пізнього класицизму [3, 324].

Характер оздоблення визначає стилеві особливості технік і прямо залежить від творчої індивідуальності майстра, використання ним композиційних, технологічних прийомів, віками сформованої символічно-знакової системи.

Висновки. Проведення даного дослідження показало, що ігнорування традиціями художньо-декоративного оздоблення веде до втрати цілісності утилітарно-естетичної і образно-символічної систем, руйнування віками сформованих усталених формотворчих принципів і декорування. Вивчення семантики орнаментальних різьблених елементів і комплексної їх характеристики, місця розташування в системі екстер'єру дозволяє визначити роль, значення і світоглядні уявлення народу в минулому.

Досягнення високого рівня організації сучасного середовища можливе за умови глибокого знання традицій народного декоративно-ужиткового мистецтва, вміння творчо застосовувати їх в практичній діяльності відповідно до сучасних виробничих технологій, матеріалів та формотворчих принципів.

Подальші дослідження передбачається проводити у напрямку вивчення історичних етапів генезису, типології та розвитку системи декору житлової архітектури Луцька кінця ХІХ – початку ХХ століття з обґрунтуванням практичного використання художньо-проектних ідей в екстер'єрі та дизайні житлових будинків.

Література

1. Брайчевський М. Ю. Мистецтво східних стародавніх слов'ян // Історія українського мистецтва в шести томах: Мистецтво найдавніших часів та епохи Київської Русі. – К.: Академія наук УРСР. 1966. – Т. 1. – С. 112 – 134.
2. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.:іл.
3. Давидюк В. Дерев'яний архітектурний декор Луцька // VI Міжнародний фестиваль українського фольклору “Берегиня” Фольклористичний зошит. – Луцьк, 2004. – Вип.7. – ст. 315-343.
4. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 1 – Львів: Афіша, 2000. – 364 с., –316 іл.

5. Косміна Т. В. Сільське Житло Поділля (кінець XIX – поч. XX ст.). – Київ, 1980.
6. Нариси з історії українського мистецтва / За редакцією доктора архітектури професора В. Г. Заболотного. – К.: “Мистецтво”, 1966. – 666с.
7. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. – М.: Наука, 1981. – 608 с, іл.
8. Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика XIX–XX ст: Дис. на здобут. наук. ст. д-ра мист-ва: 17.00.06. – К., 1996.– 362 с.
9. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.

Аннотація

Стаття посвящена виявленню художественних і символічних особливостей декора жилищних зданий Луцка кінця XIX – початку XX ст., визначенню композиційно стилевих засобів формування екстер'єра в контексті соціально-економічних і культурних умов розвитку регіону.

Ключевые слова: система отделки, стилевые особенности, символика, народные традиции.

Annotation

The article is devoted the exposure of artistic and symbolic features of decor of housings buildings of end Lutsk late XIX – early XX century, to determination composition stylish facilities of forming of exterior in the context of socio-economic and cultural terms of development of region.

Keywords: finishing system, stylish features, symbolism, folk traditions.

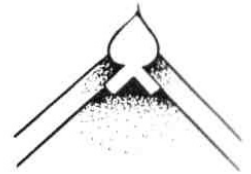

Рис. 1

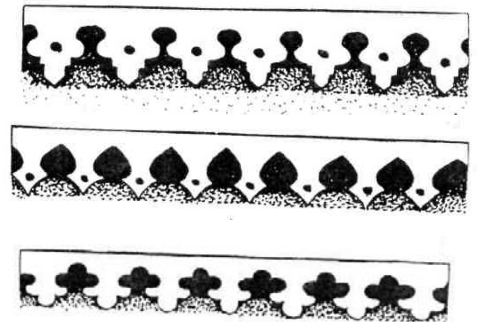

Рис. 2

Рис. 3